

TAM-REVY

Meddelanden från TAM-Arkiv • Nummer 1, augusti 2002

**En "märkelig" organisation i
självbioGRAFINS belysning** sid 4

**Omdefiniering av
tjänstemannaintresset** sid 6

TCO, tjänstemännen och historien sid 8

TAM-Arkiv

TAM-REVVY

Innehåll

- 2 Redaktören har ordet
- 3 Noterat
- 4 En "märklig" organisation i självbiografins belysning
- 6 Omdefiniering av tjänstemannaintresset
- 8 TCO, tjänstemännen och historien
- 10 Tjänstemannarörelsens självbiografer
- 11 Nya böcker

TAM-Revy nr 1, augusti 2002

Årgång 6

Redaktör och ansvarig utgivare: Arne H Eriksson

I redaktionen även:

Annelie Johansson

Grafisk form och layout:

Clou form/Madeleine Vestin

Kopiering: Katrineholm Printshop

TAM-Arkiv

Västmannagatan 52

Box 6157, 102 33 Stockholm

Telefon: 08-54 54 15 60

Fax: 08-31 71 76

E-post: tam-arkiv@tam.a.se

Hemsida: www.tam.a.se

Omslagsbild:

Ordförandeskifte på TCOs kongress

1970. Otto Nordenskiöld avgår och

Lennart Bodström träder till.

Foto TAM-Arkiv.

Redaktören har ordet:

Tjänstemannarörelsens 1970-tal

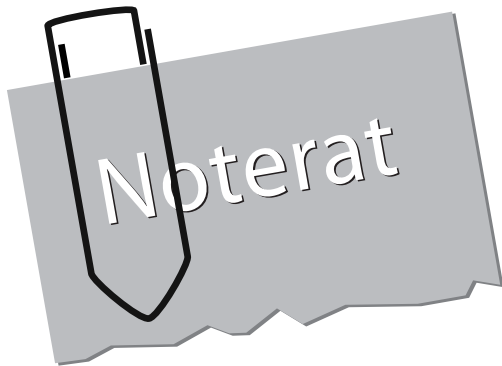
Lennart Bodströms memoarer *Mitt i stormen* fick stor uppmärksamhet i media när boken kom ut på hösten 2001. Intresset koncentrerades helt till det politiska området och i den mediala "stormens mitt" hamnade än en gång – inte oväntat – undervattensfarkoster från främmande länder. Att Lennart Bodström faktiskt var ordförande i TCO under (drygt) ett ytterst händelserikt decennium i Sveriges moderna historia kunde på sin höjd skymta i marginalerna. Självklart kan inte media lastas för att intresset för tjänstemannarörelsens historia är minimalt. Ändå kan man inte låta bli att fråga om samma tystnad varit möjlig om författaren haft sin fackliga proveniens på annat håll.

I april i år anordnade Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola och TAM-Arkiv gemensamt seminariet *Tjänstemannarörelsens 1970-tal* med Lennart Bodströms bok som underlag. Seminariet var välbesökt, ett 40-tal deltagare varav ena hälften utgjordes av studenter, lärare och forskare och den andra av TAM-Arkivs egen trogna seminariekrets.

Vid seminariet medverkade Lennart Bodström själv. Kommentatorer var ekonomhistorikern, doc. Lars Ekdahl, verksam vid Södertörn, och förre chefredaktören Svante Nycander, under många år en skarp och utomordentligt sakkunnig granskare av den fackliga sfären. TAM-Revy gläder sig åt att i detta nummer få publicera deras egenhändiga sammandrag av kommentarerna. Sist men inte minst erinras om att TAM-Revy gärna tar emot inlägg från läsekretsen.

Stockholm i augusti 2002

Arne H Eriksson

Ryskt studiebesök

I början av juni fick TAM-Arkiv ta emot ovanligt långväga gäster, en facklig delegation från Novgorod. Organisationen deltar i ett biståndsprojekt med TCO som "avsändare". Förhoppningsvis var det inte enbart av artighet som gästerna

sade sig ha blivit starkt inspirerade av att se hur vi arbetar. Inte minst väckte vår dokumentationsverksamhet (insamling av yrkesminnen) intresse och förutsättningarna för någon form av bistånd inom detta område ska nu klarläggas.

100-åring firad

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek (ARAB) har uppnått den aktningvärda åldern av inte mindre än 100 år, ett internationellt rekord. Bland de många gratulanterna var givetvis TAM-Arkiv (snart 20).

Forskningsrådet

TAM-Arkivs forskningsråd sammanträdde i början av juni och ägnade större delen av mötet åt "tjänstemännen i det politiska systemet". Inledare var docent Torsten Svensson, Uppsala.

Tidigare på året hade rådet glädjen att ta emot besök av motsvarande organ vid ARAB.

Ekonomi och framtid

Senaste bokslut visar att TAM-Arkivs ekonomi är i god balans. För att den ska förbli kommer dock en betydande intäktsförstärkning att krävas under nästa stämmoperiod. Ordinarie

föreningsstämma äger rum våren 2003 och TAM-Arkivs styrelse påbörjar beredningen av sina förslag vid sitt sammanträde i september.

Journalistprojektet

I förra numret av TAM-revy berättade vi om den lyckade insamlingen av journalistminnen, som resulterade i 136 bidrag. Nu får projektet en fortsättning. TAM-Arkiv, Journalistförbundet och Arbetets museum har beviljats 200.000:- från Kulturrådet för att utföra en dokumentation av en journalistisk arbetsplats samt att producera en fotoutställning utifrån det insamlade materialet. Syftet med undersökningen är att dokumentera dagens journalistiska arbete mot bakgrund av de tekniska, sociala och könsmässiga förändringar som yrket genomgått under de senaste decennierna. Det vardagliga arbetet på en landsortstidning skall följas av en etnolog och en fotograf under några veckor. Fotoutställningen kommer att visas på Arbetets museum, Journalistförbundet och på journalistiska arbetsplatser under hösten 2003.

Lokaler

Nytt hyreskontrakt för tiden 2003-01-01 till 2005-12-31 har tecknats för lokalerna på Västmannagatan 52. I rådande marknadsläge får den nya hyran anses rimlig, något som inte motsäger att kostnadsökningen blir be-

tydande. Till detta kommer att den befintliga lokalytan idag är i det närmaste fullt utnyttjad. En kompletterande lokal måste därför anskaffas till början av nästa år, då vi också lämnar depån på Bergendal.

Insamling av kvinnliga kontoristers minnen

Kvinnliga kontoristföreningen i Stockholm fyller 100 år 2003. Inför jubileet samlar TAM-Arkiv och KKF in självbiografier från föreningens medlemmar. Upprop och frågelista finns på vår hemsida www.tam.a.se

Kvinnliga kontoristföreningen hade bl a en egen platsförmedling. Här är expeditionen den 27 februari 1939. Foto KKF.

En "märklig" organisation i självbiografins belysning

Av Lars Ekdahl

Från utredare till ordförande

I mitten av 1960-talet erbjöds och accepterade Lennart Bodström en anställning hos TCO. Han hade vid denna tid börjat tvivla på en fortsatt universitetskarriär, som så fall skulle gått över en doktorsavhandling i statskunskap. Erbjudandet från TCO hade emellertid snarast sin bakgrund i Bodströms studentpolitiska engagemang, som bland annat inneburit arbete i några statliga utredningar kring den framtida universitetsutbildningen. TCO såg i Bodström en lämplig person för att öka rekryteringen av studerande och yngre akademiker. Den uppgiften överläts dock omgående på en annan då man fann att Bodströms kvalifikationer bättre skulle komma till sin rätt inom utredningsavdelningen. Därmed inleddes också en bana som åtminstone för en utomstående ter sig rätt uppseendeväckande.

Endast ett par år efter anställningen utsågs Bodström till biträdande direktör och ställföreträdare för direktören Otto Nordenskiöld. När denne – som också var TCOs ordförande – fyra år senare utnämndes till radiochef blev Bodström en av huvudkandidaterna till ordförandeposten. Den andre var för övrigt Arne Nilstein, Bodströms tidigare chef från utredningsavdelningen, nu förbundsdirektör i SIF och kraftigt uppbackad av detta förbund och särskilt av dess "starke man", Ingvar Seregard. SIF och Seregard drog det kortaste strået; efter något mer än ett halvt decennium som anställd valdes Bodström 1970 till TCOs ordförande.

Memoar och försvarsskrift

Ordförandevalet 1970 och åtskilligt av vad som sedan följde fyller alla rimliga krav för att motivera bokens titel. Ändå hänsyftar den nog i första hand på Bodströms tid som socialdemokratiskt statsråd, först som utrikesminister (1982-1985), därefter som utbildningsminister (1985-1988). Här formar sig memoarerna närmast till en ren försvarsskrift. Att Bodström, liksom flera av hans kollegor vid den tiden (Kjell-Olof Feldt, Sten Andersson, Thage G. Peterson och Ingvar Carlsson) känt sig manad att ge sin egen version av historien säger naturligtvis något väsentligt om politikens villkor i ett samhälle så starkt dominerat av massmedia. Och självfallet är det av stort intresse att se hur de demokratiskt valda beslutsfattarna alltmer tycks ha förlorat kontrollen över den politiska dagordningen – eller åtminstone upplever sig ha gjort det. Att sedan vi som läsare ofta blir snuvade på mer personliga memoarer är en annan sak.

Första delen i Bodströms bok, om barn- och ungdomsåren, är dock i allra högsta grad personlig, bitvis gripande. Med en ensamstående mor, en uppväxt i knappa omständigheter hos farföräldrarna och en sjukdom som tvingade fram halvtannat år på sjukhus och sanatorium redan före skolåldern, var det en barndom full av uppförsbackar i mellankrigstidens Arbetslöshetsverige. Ändå gavs han möjlighet att gå vidare till både realskola och gymnasium i det småbor-

gerliga Strängnäs, där han som ende läroverkselev anslöt sig till den socialdemokratiska ungdomsrörelsen. Så följde den akademiska utbildningen (fil.lic.) och den studentpolitiska verksamhet som skulle föra vidare till tjänstemannarörelsen.

Hot mot TCO

Med Bodströms egna ord var det en "märklig" organisation han knöts till. Två decennier tidigare hade Daco och Tco gått samman och bildat en ny centralorganisation för såväl privat- som offentliganställda, utan motstycke i världen. För Bodström utgjorde detta uppenbarligen ett ständigt memento; konstruktionen riskerade att endast bli en parentes och en ny uppsplittring komma till stånd. SALFs benägenhet att gå ut och in i TCO var i det perspektivet kanske inte så farlig. Det verkligt hotfulla var tillkomsten av Privat-tjänstemannakartellen (PTK) som innefattade inte bara TCO- utan också SACO-förbund. TCO riskerade att bli organisationspolitiskt överspelad. Än värre skulle det bli om PTK förutom förhandlingsfrågorna lade sig ombord med uppgifter som dittills ankommit på TCO.

Självfallet berör Bodström här ett grundläggande problem för TCO. Tyvärr blir hans tillbakablick mer än lovligt personcentrerad för att inte säga personfixerad. SALF-problemet reduceras i stor utsträckning till en fråga om Sune Tidefelts göranden och låtanden. Bakom (eller snarare framom) PTK tar en ständigt intrigerande och hämnd-

lysten Ingvar Seregard alltför ofta gestalt. En infekterad tuppfäktning skymmer sikten för djupare intresseinställningar och konflikter. En mer distanserad och analytisk hållning hade varit önskvärd om Bodström velat ge ett bidrag till diskussionen inom tjänstemannarörelsen kring dess organisationspolitiska strategi.

Mellan LO och SACO

TCO:s förhållande till de andra centralorganisationerna är ett intrikat problem. Under åren har pendeln här svängt mellan LO och SACO i försöken till närmare samarbete. Mer i förbigående nämner Bodström 1970-talets ”breddade kontakter” mellan TCO och LO och exemplifierar med decenniets två mest laddade politiska frågor, löntagarfonderna och kärnkraften. (Däremot berör han inte arbetsrätten, där samkörningen med LO – till skillnad från kärnkraften och fonderna – höll hela vägen fram.) Samtidigt redogör han mer i detalj för sina ansträngningar att utveckla ett mer långsiktigt samarbete med SACO, vilket för Bodströms egen del gärna fått bli ett första steg mot en fusion. Framställningen inbjuder till tolkningen att TCO under 1970-talet stod inför ett verkligt dilemma: medan rent fackliga överväganden erbjöd starka argument för ett närmande till SACO, så talade den politiskt ideologiska övertygelsen snarare för ett gemensamt uppträdande med LO. Med facit i hand vet vi att detta dilemma aldrig upphävdes, att Bodströms tulipanaros aldrig blev satt i jord. Tanken på en fusion med SACO blev aldrig en öppet uttalad strävan och samagerandet med LO stötte på oöverstigliga politiska hinder.

TCO och politiken

Men det nämnda dilemmat var inte det enda som TCO hade att leva med. TCOs relation till politiken uttrycks med formeln ”parti-

politisk obundenhet men inte politisk neutralitet”. Enligt Bodström har TCO inga ”politiska allierade”. Men i verkligheten tycks parollerna inte hindra ett långtgående samarbete i enskilda frågor. Det är ingen hemlighet att TCO har haft en speciellt nära kontakt med folkpartiet. Åtskilliga politiskt aktiva folkpartister har haft sin fackliga hemvist inom TCO; utredare på TCOs kansli har rekryterats till kanslihuset. Och som Bodström understryker har TCO och folkpartiet många gånger hamnat på samma linje i avgörande politiska frågor. Måhända har detta stundtals underlättats av den nära kontakten mellan organisationens ledning och partiets företrädare i olika regeringar, vilken han själv vittnar om. Samtidigt har detta förhållande till folkpartiet, paradoxalt nog, passerat utan starkare invändningar utifrån. Kritiken mot TCOs bristande partipolitiska neutralitet har nästan undantagslöst riktats mot samarbetet med LO och därigenom, åtminstone indirekt, med det socialdemokratiska partiet. ”Så länge TCO:s kritiska ståndpunkter riktade sig mot en socialdemokratisk regering, förekom det aldrig att man i borgerliga tidningar talade om TCO:s ’politisering’, konstaterar också Bodström.

I ett vidare perspektiv rör detta vid en mer grundläggande fråga kring svensk samhällsutveckling under hela 1900-talet. Seklet inleddes med en utdragen kamp för allmän rösträtt i hög grad uppbytt av ett samarbete mellan den framväxande arbetarrörelsen och liberala grupperingar. Men när väl den politiska demokratin uppnåtts vid första världskrigets slut hade arkitekterna bakom den redan lämnat in skilsmässohandlingarna: under resten av 1900-talet kom aldrig socialdemokratin att utveckla ett närmare samarbete med någon av seklets liberala partibildningar. Därmed har dörren i stort sett hål-

lits stängd till att skapa ett politiskt kraftfält kring fyrklövern SAP, folkpartiet, TCO och LO.

Fyrklövern som aldrig gick i blom

Bodström tillhör dem som sett möjligheten till ett samfällt agerande från fyrklöverns sida i en av 1900-talets mest laddade politiska frågor, nämligen den kring löntagarfonderna. Självfallet finns det en rad olika förklaringar till att den möjligheten aldrig blev verklighet. Bodström drar sitt strå till stacken genom att visa vilka svårigheter det innebar att under ett växande politiskt tryck hålla samman tjänstemannarörelsen bakom en fyrklöverstrategi. Uppenbart var ju att fondmotståndarna i hög grad satsade sina resurser på att söka utså splittring inom TCO, inte minst genom en rad kampanjer riktade mot, och med stöd av grupper inom, SIF. Hur resurserna, finansiella och andra, flöt i detta sammanhang återstår att reda ut. Bodström låter förstå att ett och annat utspelade sig bakom kulisserna men berättar inte vad det var.

Bodströms fyrklöverförhoppningar kom alltså på skam. Såväl i löntagarfondsfrågan som i kärnkraftsfrågan tvingades TCO iakttå politisk neutralitet. Därmed underströks att den ”märkliga” organisation, som Bodström stod i spetsen för under 1970-talet, inte bara är fackligt utan även politiskt heterogen. I kombination med det grundläggande kravet att hålla samman rörelsen sätter detta uppenbarligen bestämda gränser för den egna fackliga och politiska strategin. Med facit i hand blir slutsatsen att den ”märkliga” tjänstemannarörelsen i mer betydande och kontroversiella politiska frågor aldrig kan bli något klöverblad med politiska förtecken, oavsett hur många blad den är. Vad som hände med frågorna om löntagarfonder och kärnkraft var i princip detsamma som hände i ATP-frågan. Den tes som lades fram av Chris Wheeler i hans av- ➤

➤ handling om TCO och politiken (*White-Collar Power*, 1975) visar sig hålla streck.

Så långt för inte Bodströms sitt resonemang. Över huvud taget kan en läsare av *Mitt i stormen* lätt drabbas av en besvikelse över att han så lite lättar på förlåten till allt det under hans TCO-tid, som utspelade sig bortom massmedias och andras insyn. Självklart har Lennart Bodström mycket mer att berätta och visst har han gjort erfarenheter som kunde bidra till en framtida diskussion om avgörande frågor inte bara för tjänstemannarörelsen. Kanske kan även denna försiktighet skrivas på den ”märkliga” organisationens konto och sökas i en ovilja att släppa loss nya

stormar i och kring den rörelse som han tjänade under nära två decennier.

Forskningen om tjänstemannarörelsen eftersatt

Nu skall det samtidigt erkännas att det är lätt att göra Bodströms tillbakablick på TCO-tiden orättvisa. Det är ju en ofta upprepad sanning att forskningen om svensk tjänstemannarörelse är ordentligt eftersatt. Kontrasten till LO är närmast frapperande. Orsakerna till denna skillnad är naturligtvis flera och måste uppenbarligen sökas inom såväl forskningen som tjänstemannarörelsen själv. I dag framstår det i själva verket som en viktig forskningsuppgift i sig att söka utröna

varför tjänstemännen och deras organisationer i så liten utsträckning blivit föremål för olika typer av studier. Mot den här bakgrunden är risken betydande att förväntningarna på Bodströms tillbakablick blir överdrivet stora: äntligen skall en del av den lucka fyllas som en bristfällig forskning skapat. Det är naturligtvis orimligt. Däremot har *Mitt i stormen* en avgörande styrka i, att den så klart pekar ut en rad viktiga och intressanta frågor för en framtida forskning. Även om Bodström lämnar mycket osagt lyckas han ändå visa att en djupare förståelse av 1900-talets svenska samhällsutveckling har en av sina förutsättningar i en mer livaktig forskning kring tjänstemannarörelsen.

Omdefiniering av tjänstemannaintresset

Av Svante Nycander

De fackliga friheternas försvarare

Även den som redan tror sig känna både Lennart Bodström och förvecklingarna på arbetsmarknaden under sjuttioalet får många givande inblickar genom memoarboken *Mitt i stormen*. Bodström var ordförande i TCO från 1970 till 1982. Han prickade därmed in den fackliga sfärens mest turbulenta period: de vilda strejkerna i början av sjuttioalet, tjänstemannakonflikten våren 1971, lagstiftningsvägen 1971-76, striden om löntagarfonderna, storkonflikten 1980 – allt mot en bakgrund av ekonomisk stagnation och bittra politiska fejder, särskilt under de borgerliga

regeringsåren. Inom TCO var Privatjänstemannakartellens tillkomst en källa till öppen maktkamp.

Plattformen som ordförande i TCO har sin begränsning. Bodström tog fasta på de intressen och ståndpunkter som var gemensamma, han gav TCO en profil genom att våltaligt argumentera för några av de grundläggande fackliga friheterna. En stor fråga i debatten gällde den representativa demokratin inom TCO. Är det rimligt att TCO tar ställning i politiska frågor där opinionen bland tjänstemännen är starkt delad? TCO och Bodström angreps både av borgerliga opinionsbildare och av demokrati-

filosofier bland statsvetarna. Som framgår av *Mitt i stormen* var jag som skribent i DN rätt ensam bland borgerliga debattörer om att stödja Bodström i denna principfråga. Det är önskvärt, ansåg jag, att de fackliga organisationerna infogar sina avtalskrav i ett samhällsperspektiv. Lönepolitiken blir rimligen mindre gruppegoistisk i organisationer som aktivt engagerar sig för samhällsutvecklingen i stort.

Kampen om tjänstemannaintresset

Vad som inte direkt framgår av Bodströms bok är hur TCO under hans tid omdefinierade tjänsteman-

naintresset. Tjänstemännen organiserade sig omkring trettio år senare än arbetarna. Under mellantiden ryckte LO-grupperna fram lönemässigt i förhållande till övriga inkomsttagare, och när tjänstemännen byggde upp sina organisationer på bred front under trettio- och fyrtiotalen var det främst för att försvara sina positioner gent emot LO-kollektivet. Många av deras ledande företrädare var aktiva i borgerliga partier, till exempel sjuksköterskornas ordförande Gerda Höjer, som var riksdagsman för folkpartiet, och Ernst Ahlberg, arbetsledarnas starke man och riksdagsman för högern. Frontställningen mot LO var markant. Under femtioalets pensionsstrid fruktade tjänstemännen att de skulle tvingas betala en gång till för pensionsförmåner de redan hade. SIF gick stenhårt emot ATP och tvingade TCO att stå neutralt. När LO under sextioalet aktualiserade en utjämning av villkoren mellan arbetare och tjänstemän i fråga om arbetstider, sjukförmåner, pensionsålder och annat uppstod samma oro bland tjänstemännen. Alla insåg att en utjämning måste ske, men kostnaderna skulle bli stora. Skulle reformerna betalas ur arbetarnas löneutrymme eller ur det med tjänstemännen gemensamma löneutrymmet? LO angrep tjänstemännens följsamhetskrav och eftersträvade en totalsamordning i avtalsrörelserna i utjämningens tecken. Man tvistade om hur arbetarnas löneglidning skulle beaktas och varför tjänstemännens löneökningar till stor del skulle anses ”icke nivåhöjande”.

Kort efter att Lennart Bodström blivit ordförande tycktes TCO vilja hävda tjänstemannaintresset i samförstånd med LO snarare än mot LO. Även i TCO började man tala om den solidariska lönepolitiken som en självklar riktlinje, vilket knappast hade förekommit under Nordenskiöld's tid. Bodström höll

ett tal vid LO-kongressen 1971 som togs emot med entusiasm, eftersom han var så förstående mot utjämningskraven. Några år in på sjuttioalet accepterade TCO att den särskilda tjänstemannaförmedlingen inom arbetsmarknadsverket avvecklades i enlighet med LO:s uppfattning att en arbetsförmedlare borde kunna förmedla alla slags jobb. TCO hade tidigt verkat för att tjänstemannaförmedlingen skulle byggas ut. LO och TCO bildade en gemensam front i de arbetsrättsliga frågorna. Bodström betonar i boken att TCO drev en annan uppfattning än LO i fråga om skatteskalen – tjänstemännen hörde ju till mellanskikten, inte till de lågavlönade. Men TCO frånträdde sitt eget krav på en automatisk inflationsanpassning av skatteskalen till förmån för årliga skatteomläggningar i samförstånd med LO och regeringen. Eftersom de högavlönade lämnades åt sidan, blev marginalskatten i de övre skikten efter några år helt orimlig.

TCO fick mycket kritik för att man, som det uppfattades, anpassade sig till socialdemokraterna. Primärt var det emellertid en anpassning till LO, en strävan att medverka till en för löntagarna gemensam strategi. Alla inom TCO var inte glada över frontförändringen. Rivaliteten med LO-grupperna i lönefrågorna fanns ju kvar, de som bevakade tjänstemannaintresset i löneförhandlingar kände hur trycket från LO ökade. Förbunden på den privata sektorn kände att de måste konsolidera sig i en stark gemensam organisation innan man, som en jämställd part, kunde inleda någon form av samordning med LO. SIF hade ännu en rätt ”borgerlig” prägel, det sas att överingenjörerna hade stort inflytande. Det fanns med andra ord två skilda strategier inom tjänstemannarörelsen, den ena med Bodström, den andra med Ingvar Seregard som banerförare. Denna bakgrund till

konflikterna mellan dem och mellan TCO och PTK ges ingen riktig belysning i ”Mitt i stormen”, snarare får man intrycket att det rörde sig om personlig maktsträvan från Seregards sida.

Historieskrivningen om löntagarfonderna

Löntagarfonderna vållade oerhörda spänningar i TCO. Det var naturligt för TCO att eftersträva en blocköverskridande lösning, vilket i praktiken innebar att man hoppades på en kompromiss mellan socialdemokraterna och folkpartiet. TCO:s fondexpert Jan-Erik Nyberg var under en period sekreterare i en fondgrupp i folkpartiet, ledd av Carl Tham. Längre såg det ut som om socialdemokrater och folkpartister skulle kunna nå en överenskommelse, ”till vilken TCO i så fall hade varit berett att ansluta sig”, skriver Bodström. Varför blev det ingen överenskommelse? Hans förklaring är att folkpartiet gjorde en helomvändning 1979 på grund av moderaternas framgångar och de egna förlusterna i valet samma år. Karl Erik Nilsson, som företrädde TCO i den statliga fondutredningen, har tidigare sagt samma sak. Folkpartisterna skulle ha känt sig brända av ett alltför nära samarbete med socialdemokraterna inför kärnkraftsomröstningen och därför distanserat sig från fondförslaget.

Som jag visat i min bok *Makten över arbetsmarknaden* (SNS Förlag) är den versionen inte korrekt. Det är sant att folkpartiet stod nära socialdemokraterna och LO och TCO några år i mitten av sjuttioalet, då Carl Tham var tongivande. Men folkpartiets landsmöte beslöt 1978 att fondsystemet måste rymma ett individuellt ägande, vilket stred mot den kollektivistiska principen i de olika förslagen från LO, SAP och TCO. Ändå fortsatte försöken att nå en blocköverskridande lösning. När Hjalmar Mehr avgick som ordförande i fondut-

➤ redningen 1979 utsåg Ullsten-regeringen, på förslag av Olof Palme, Allan Larsson till hans efterträdare. Det visar att folkpartiet alltså hoppades på en gemensam lösning (just i det skede då partierna gick samman i linje 2 inför folkomröstningen). Allan Larsson intervjuade ingående alla ledamöter i utredningen och lade sedan fram ett stort kompromissförslag om löntagarfonder, grundade på lönebaserade avgifter och vinstdelning, att förvaltas lokalt av ekonomiska föreningar. En del av pengarna skulle återgå till löntagarna som individer efter en viss spärntid. Förslaget togs väl emot av folkpartiet och centern, medan socialdemokraterna och LO var kritiska. Kjell-Olof Feldt och Ingemar Eliasson (folkpartisten i utredningen) försökte under våren 1980

överbrygga klyftan, men förgäves.

Allan Larssons förslag var, såvitt känt, det enda seriösa försöket att skapa en kompromiss över blockgränsen. Att det misslyckades berodde framför allt på socialdemokraterna. Olof Palme visste att fondfrågan var en belastning i valrörelserna. Varför tog han inte chansen till en kompromiss, utarbetad av Metalls förre utredningschef? Det skulle ha fört frågan ur stridslinjen.

Palme har själv gett ett svar. Han redogjorde för sin strategi i socialdemokratiska partistyrelsen hösten 1977: ”Jag beskylls ibland för att ta alltför mycket hänsyn till folkpartiet. Jag tycker det är likgiltigt vad folkpartiet tycker. Det centrala är TCO.” Palme beskrev därefter hur LO och TCO höll på att skapa en enad löntagarfront, som socialde-

mokraterna skulle kunna ansluta sig till. ”Sedan lär väl folkpartiet följa – det ordnar sig nog. Men det är förstås en fördel om de spricker...” Palme tyckte sig således kunna strunta i folkpartiet, eftersom han litade på att TCO skulle medverka i en löntagarfront. Men TCO:s uträkning var i stället att Palme först skulle göra upp med folkpartiet, sedan kunde TCO ansluta sig.

Hur kunde man missförstå varandra så? Bodström och Karl Erik Nilsson lyckades tydligen inte förmedla hur livsviktigt det var för TCO att en lösning blev blocköverskridande. Det borde å andra sidan Palme ha förstått själv. Han hade ju sett hur TCO lamslagits i den blockskiljande pensionsfrågan på femtiotalet. Även de mest intelligenta låter sig ibland luras av önsketänkande.

TCO, tjänstemännen och historien

Av Arne H Eriksson

Lars Ekdahl slutar sin artikel i detta nummer med att påtala hur illa det är ställt med forskningen om tjänstemännen. Han väcker samtidigt frågan vad det kan bero på och säger, med rätta, att det är något av en forskningsuppgift i sig att besvara den. Men i hög grad är det också något för tjänstemannarörelsen att begrunda. Blickarna bör därför vändas också inåt och bakåt, om man vill förstå hur det blivit som det är. En av trådarna i detta nystan av frågor tittar fram i Lennart Bodströms minnesbok *Mitt i stormen*.

Att det var (och är) en ”märklig” organisation som 1964 anställde Lennart Bodström noteras av honom själv. Han gör dock inte full rättvisa åt det som motiverar omdömet. Man får intrycket att märkligheten består i den höga organisationsgraden och ingenting annat.

Den i internationell jämförelse närmast unika särorganiseringen av tjänstemän poängteras inte och inte heller dess grundläggande förutsättning: Föreställningen att alla löntagare som inte är arbetare kan hänföras till en enda kategori, dvs. tjänstemännen. Att detta ute-

lämnats är dock inte något förbiseende av *memoarförfattaren*. Det är ett val som träffades av *ordföranden* Bodström – och av många, många andra – och som faktiskt redovisas i boken. Så här heter det:

Ett ämne som under min tid sällan diskuterades på TCO-kansliet var vilken innebörd som skulle läggas i tjänstemannabegreppet. Det var en fråga som vi lämnade åt sociologer och andra forskare att diskutera. Den store entusiasten bland dessa var Fritz Croner.../Croner...behandlades av TCO:s funktionärer med all aktning, men i det praktiska organisationsarbetet åberopade vi inte hans teorier, när det gällde att försvara

TCO:s existensberättigande... När TCO-funktionärerna invecklades i sådana diskussioner, avstod de helst från teoretiska och hypotetiska resonemang och nöjde sig med att hänvisa till medlemsökningen inom de anslutna förbunden som bevis för att tjänstemännen kunde avgränsas från andra kategorier på arbetsmarknaden och att de kände behov av facklig sammanhållning (s. 71 f.)

Det finns inte anledning att i sak ifrågasätta Bodströms uppgifter angående hållningen till Croner.¹ Denne saknade inte sympatisörer – framför allt var han väl anskriven hos HTF – men det var inte dessa som anslog tonen inom TCO. Och likadant var det inom det största förbundet, alltså SIF. Men däremot är det väl värt att diskutera vad som låg bakom denna hållning. Lennart Bodström låter förstå att det var funktionärernas inställning till samhällsvetenskap ("teori") som förklarar det bristande intresset för tjänstemannabegreppet. Men så förhöll det sig knappast. Det var inte teori i allmänhet som var avskräckande; det var just Croners teori man ville hålla distansen till. Varför?

Croner betonade starkt att tjänstemännen i likhet med arbetarna var löntagare. Han var också nogga med att framhålla att tjänstemännen inte var någon medelklass. Dessa teser kanske inte gillades av alla men de var helt i linje med TCO-politiken. Tjänstemannarörelsen hade redan före kriget börjat skaka av sig en tidigare medelklassidentifiering för att i stället anamma identiteten som löntagare. Vidare var den s.k. funktionsteorins grundläggande idé att distinktionen mellan arbetare och tjänstemän *inte* var en fråga om manuellt – intellektuellt arbete. Att så var fallet var en allmän uppfattning och säkert vanlig bland tjänstemännen i gemen. Men den odlades inte ideologiskt av TCO. För övrigt vilade ju hela den omfattande

verksamheten med befattningsklassificeringen (BNT) på tankegångar som liknade funktionsteori.² Så vad var det alltså egentligen för fel med Croner? Varför grep inte TCO m.fl. möjligheten att med hjälp av sociologen Croner och vetenskapen plantera in tjänstemännen i det svenska historiemedvetandet?

Då Fritz Croner anlände till Sverige 1934 ingick hans omfattande och djupa erfarenhet av *die Angestelltenfrage* (tjänstemannafrågan) i bagaget. I Tyskland var tjänstemännen alltsedan sekelskiftet 1900 ett begrepp på samhällsteoretisk nivå för en självständig social kategori, till bristningsgränsen laddat med ideologiskt och sociopolitiskt sprängstoff. I de tyska tjänstemännens föreställningsvärld var inte arbetet i första hand en fråga om utförande av specifika yrkesuppgifter i utbyte mot ekonomisk ersättning. Det var deras ställning i samhället som var det centrala och den uppfattades, säger en tysk historiker, som "en allomfattande existensform, i vilken sociala, kulturella, ekonomiska och politiska dimensioner sammanstrålade på ett speciellt sätt".³ På det fackliga planet kom detta till uttryck i sörorganiseringen av arbetare och tjänstemän, lika konsekvent genomförd i den socialistiska (som Croner tillhörde) som i den tysk-nationella och den "liberala" fackföreningsrörelsen.

Också i Sverige hade man under 1930-talet talat om "tjänstemannafrågan". Och från sörorganiseringens utgångspunkt var den fackliga strukturen 1934 mycket lik den

tyska, bortsett från den senares politiska och konfessionella splittring. Men än viktigare var att Sverige kunde visa upp ett tjänstemannabegrepp som var besläktat med det tyska. I vissa avseenden kunde Croner känna sig som hemma på ett sätt som hade varit otänkbart i t.ex. de anglosaxiska länderna.

Men vår tjänstemannafråga hade aldrig tillnärmelsevis samma glöd-heta temperatur som *die Angestelltenfrage*. I Sverige fick tjänstemannarörelsen sitt genombrott *efter* den politiska demokratins genomförande och den formades under det 1930-tal då socialdemokratien – som det visade sig för lång tid framåt – grep den politiska makten och som LO:s maktställning på arbetsmarknaden befästes. Mot den bakgrunden var det inte frestande att göra någon ideologisk (eller teoretisk) uppladdning av tjänstemannabegreppet. När Croner påstod att det var av yttersta vikt att finna den teoretiska grunden för distinktionen mellan arbetare och tjänstemän och därtill lade att tjänstemännen utgjorde en egen social klass, så spelade det egentligen ingen roll vilka förtjänster teorin i övrigt än må ha haft. Den passade inte in i de rådande förutsättningarna, i varje fall inte sådana de uttolkades av ledande kretsar inom tjänstemannarörelsen.

Men detta avståndstagande hade också ett pris. Det var svårt att förena med ett levande och aktivt historiskt intresse för de svenska tjänstemännens ursprung, sociala identitet och samhällspolitiska betydelse. Där står vi nu.

— Noter —

1. Det viktigaste belägget är Croner själv. I självbiografien *Ett liv i vår tid* (Stockholm 1965) skymtar bitterheten fram att aldrig ha blivit accepterad som tjänstemannarörelsens teoretiker.

2. Croner själv gjorde gällande att BNT var en ren operationalisering av hans funktionsteori. Detta kan emellertid ifrågasättas.

3. Kocka. Jürgen, *Die Angestellten in der deutschen Geschichte 1850-1980. Vom Privatbeamten zum angestellten Arbeitnehmer* (Göttingen 1981), s. 162.

Tjänstemannarörelsens självbiografer

Lennart Boström är inte den ende memoarförfattaren i tjänstemannarörelsen. Läsare av Lennarts minnen som fått den biografiska aptiten retad kan stilla den med hjälp av nedanstående medicin.

Ruben Wagnsson (1891-1978)

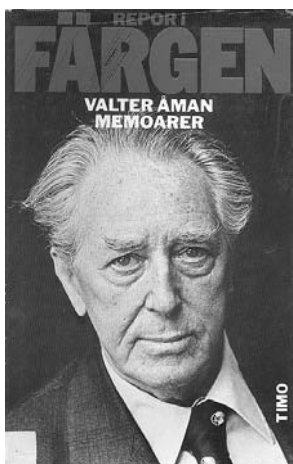

RW var folkskollärare och banan som skolman ledde honom slutligen (1935) till Skolöverstyrelsen (SÖ), där han verkade som undervisningsråd fram till 1947. RW var ordförande i "gamla" Tco och vid dess sammanslagning med Daco 1944 utsågs han till ordförande i TCO. RW lämnade TCO 1947, då han utnämndes till landshövding i Kalmar län.

Vid sidan av sina fackliga uppdrag var RW också politiskt verksam (s) och ledamot av riksdagen 1922-1947. Därutöver var han starkt engagerad i nykterhetsrörelsen och stod i spetsen för internationella IOGT 1947-1966.

Självbiografien *Många järn i elden* (Stockholm, 1969) speglar redan i titeln författarens mångskiftande intressen och den fackliga verksamheten upptar ett mycket begränsat utrymme.

Valter Åman (1905-1998)

VÅ anställdes 1933 som ombudsman av LO med särskild uppgift att hålla ett öga på kommunisterna inom fackföreningsrörelsen. Att han – efter betydande rabalder i TCOs ledning – utsågs till organisationens första direktör hade dock rimligen mera samband med att han under LO-tiden också deltagit i och själv lett en rad överläggningar i s.k. gränsdragningsfrågor. VÅ stannade på direktörsposten till 1961, då han tillträdde som landshövding i Örebro.

VÅ var även politiskt verksam (s), ordförande i Stockholms arbetarkommun 1941-1945 och ledamot av riksdagen 1946-1961. Hans namn är måhända numera främst förknippat med den nya trygghetslagstiftning på arbetsmarknaden som tillkom under 1970-talet. (VÅ var ordförande i en offentlig utredning som lade fram förslag härom.).

Memoarboken *Repor i färgen* (Stockholm 1982) innehåller ett 30-tal sidor om TCO-tiden.

Rudolf Lindfors (1901-1985)

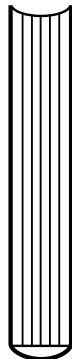
Efter en tvåårig juridisk utbildning (kansliexamen) arbetade RL halvtannat decennium som journalist vid olika norrlandstidningar. 1938 tillträdde han posten som förste om-

budsman hos det året innan bildade Handelstjänstemannaförbundet (HTF). Här fick han rik användning för sin okuvliga energi och organisationsförmåga. Det är omvittnat att RL som få kom att personifiera den organisation han stod i ledningen för. Belöningen uteblev inte heller. HTF stabiliserades och utvecklades kraftigt de följande åren. Som ett kvitto på betydelsen av RLs insatser utsågs han 1957 till förbundsordförande – en post som han upprätthöll till pensioneringen 1966.

Sedan han väl slagit in på den fackliga banan ägnade sig RL, till skillnad från de övriga författarna, helt och hållet åt den. Det är därför följdriktigt att hans memoarbok *Av en slump...* (Stockholm, 1970) är den som till sidantalet är mest omfattande när det gäller "livet i facket".

Nya böcker

Henrik Eriksson

Den diplomatiska punkten. Maskulinitet som kroppsligt identitetsskapande projekt i svensk sjuksköterskeutbildning
Göteborg 2002

Åsa Andersson

Ett högt och ädelt kall. Kalltankens betydelse för sjuksköterskeyrkets formering 1850-1930
Umeå 2002

Karin Olsson

Från likhet till olikhet. Tre årtionden av förändringar inom hälso- och sjukvården – samspel och konfrontationer
Lund 2002

Agneta Lindblom Hulthén (red)

Journalisternas bok 1901-2001
Stockholm 2001

TAM-Arkivs medlemmar 1 augusti 2002

- Akademikerförbundet SSR
- Farmaciförbundet
- Finansförbundet
- Försvarsförbundet
- Försäkringstjänstemannaförbundet (FTF)
- Journalistförbundet
- Lotsförbundet
- Lärarförbundet
- Nordiska Finansanställdas Union (NFU)
- Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)
- Polisförbundet
- Privattjänstemannakartellen (PTK)
- SIF
- SKTF
- Skogs- och lantbrukstjänstemannaförbundet (SLF)
- Statstjänstemannaförbundet (ST)
- Svenska Folkhögskolans Lärarförbund (SFHL)
- Sveriges Fartygsbefälsförening (SFBF)
- Sveriges Tandläkarförbund
- Teaterförbundet (TF)
- Tjänstemannaförbundet HTF
- Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV)
- Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)
- Tull-Kust
- Vårdförbundet

TAM-Arkiv

Box 6157 • 102 33 STOCKHOLM

Besöksadress: Västmannagatan 52

Telefon växel: 08-54 54 15 60

Telefax: 08-31 71 76

Postgiro: 487 40 99-7

E-post: tam-arkiv@tam.a.se

Hemsida: www.tam.a.se